

אמנות היצירה תחת כיבוש

מאת: ג'ני ניימן

כשהכרתי את ג'וליאנו מר ח'מיס ב-2006 לא תיארתי לעצמי שכעבור חמש שנים איוותר אלמנה עם ילד בן שנה ובהריון עם תאומים. אבל כך בדיוק נותרתי לפני שנה. הרגשתי שכל עולמי חרב עליי באחת: בן זוגי נורה למוות על סף דלתו של התאטרון שעל הקמתו שקדנו באותן חמש שנים.

מאז אותו היום שאלתי את עצמי לא פעם אם היו תכלית וערך לכל העבודה שעשינו, או שהכל היה לשווא. עברה שנה, ועדיין רבות השאלות על התשובות. מה הניע אותנו להשקיע כל כך הרבה התלהבות ומרץ בפרויקט הזה? ואיך קרה שהתיאטרון החל להיתפס כאיום בעיני אלה שבהם ביקש לתמוך ושלמאבקם ביקש להטות שכם?

חירות ואחריות

כשהכרתי את ג'וליאנו, הוא וקבוצת חברים כבר הקימו את "תאטרון החופש" במחנה הפליטים ג'נין. זה היה אחרי שנת פעילות בארגונים פלסטיניים בארץ, התנסות שהייתה פוקחת עיניים בעבורי. לא חיפשתי "תיירות הרפתקאות" בלב תנועת ההתנגדות הפלסטינית, אבל משהו בחזון של ג'וליאנו ובפרויקט החדש שלו מצא חן בעיניי מיד, אז הצטרפתי.

ג'וליאנו היה קשור מאוד למחנה הפליטים, ראשית עקב העבודה שעשה שם באינתיפאדה הראשונה עם אמו ארנה, ושנית עקב שובו לשם לצורך הכנת סרטו עטור הפרסים **הילדים של ארנה**, בזמן האינתיפאדה השנייה. ג'וליאנו היה שחקן מצליח בתאטרון הישראלי והחלטה להניח את הקריירה בצד ולחזור לג'נין לא הייתה קלה. אבל אחרי ההצלחה של **הילדים של ארנה** משהו השתנה. הוא שם את מחנה ג'נין ואת מאבקו בכיבוש על המפה העולמית והרגיש ששוב אינו יכול לעמוד על הבמה ולבדר את הקהל הישראלי. המעבר הלך ושוב מג'נין ל"הבימה" לא היה פשוט. לכן החליט להצטרף לתושבי ג'נין במאבקם לחירות.

הרעיון של "תאטרון החופש" לא היה יחיד במינו, יש לומר. ארגונים רבים מקיימים פעילויות תאטרון ופעילויות אמנותיות אחרות לילדים ולנוער. אבל הגישה כאן הייתה יוצאת דופן. זו לא היה עוד עמותת תרבות במחנה פליטים פלסטיני, אלא אדם רדיקלי, אמן פוליטי בעל שם, שרצה להקים תאטרון מקצועי ולספק לצעירים במה ומצע ליצירה ולהתבטאות בתוך הקהילה ומחוצה לה. הפרויקט הזה צמח מתוך אמונה עמוקה בהשפעה המשחררת והמרפאה שיש לתהליך היצירה על הפרט ועל החברה ומתוך תחושה ברורה של אחריות כלפי הקהילה הזאת, שבחייה היה מעורב עמוקות זה עשרים שנה.

מאחורי הרעלה

ובכל זאת, במהרה התברר שג'וליאנו חזר אליה כשפתח את "תאטרון החופש" ב-2006 הייתה שונה מאוד מג'נין שעזב אחרי מות אמו יותר מעשר שנים קודם לכן. שנים של קרבות עזים ושל מוות וחורבן שהביאה האינתיפאדה השנייה ניכרו בתושבים. בשונו מצא חברה מדוכאת ולמודת טראומה, חברה הנאחזת נואשות במסורת כדי לשמר תחושה כלשהי של יציבות וביטחון. אך כאשר, למשל, דיכוי נשים נעשה בשם הדת, אין זה אלא ביטוי לצביעות עטוית רעלה. ג'וליאנו רצה להסיר את הרעלה הזאת.

יותר מכל רצה ג'וליאנו להצטרף לתושבי המחנה במאבקם המתמשך בכיבוש הישראלי. הוא רצה לנצל את כישוריו ואת ניסיונו כדי לעזור לצעירים במאבקם לחירות. אבל עד מהרה נתקל בדילמה גדולה: אי אפשר להילחם בדיכוי מסוג אחד ולהעלים עין מדיכוי מסוג אחר. אם יתעלם מעוולות כדוגמת דיכוי הנשים, הרי הוא כשותף להן. על כן חזרנו למושגי היסוד, לחירויות הפרט ולערכים האוניברסליים.

זאת הסיבה שהתאטרון היה "מסוכן" כל כך. זאת הסיבה שמפעל פשוט כל כך נתפס כאיום גדול – הוא פרץ את הנרטיב הלאומי ועסק בערכים אוניברסליים של חירות ושוויון. לשיטתו של ג'וליאנו, אם משרישים תחילה את הערכים האלה בלבו של אדם, שוב לא יוכל לקבל עליו מרות של כוח דיכוי חיצוני. הוא לא רצה לחבוש פצעים אלא להבריא אותם. הוא חיפש מרפא ולא שיכוך כאבים.

איכות ותחושת קורבן

מפעלו של ג'וליאנו בג'נין נבדל מרבים אחרים בשני דברים. ראשית, הדגש שהוא שם באיכות, שלא לומר הקפדתו האובססיבית עליה. הדבר נבע כמובן בעיקר מהפרפקציוניזם שהיה טבוע בו, אבל זה היה גם חלק חשוב מסדר היום הפוליטי שלו. ג'וליאנו סבר שיצירה אמנותית תחת כיבוש פירושה בהכרח הצטרפות למלחמת התעמולה העולמית. כאמן במקום של סכסוך, הוא לא ראה את עצמו זכאי לפריבילגיה של יצירה לשם יצירה, אלא ראה חובה ליצור למען מטרה. ובכל הנוגע לשיגור המסר הפלסטיני לעולם הרחב, הפלסטינים לא קצרו הצלחה מרובה בשנים שלפני כן.

האינתיפאדה השנייה "הרגה את הסוגיה הפלסטינית", נהג ג'וליאנו לומר, ובאמצעות האמנות ביקש להחיות אותו; להשיב על כנה את הלגיטימיות של המאבק הלאומי הפלסטיני. באמצעות האמנות הוא רצה לתת לצעירים אפיק להתבטאות, להגביר את המודעות ולשנות את השיח הציבורי בעניין פלסטין, ישראל והכיבוש. לדעתו הצריך הדבר פיתוח יכולות אמנותיות וטכניות ושיפור איכותם של התאטרון והקולנוע המקומיים. הוא ביקש להראות, באמצעות מקצועיות ואסתטיקה, צד אחר של פלסטין.

מרכיב הכרחי בתהליך הזה היה ההשתחררות מעמדת הקורבן, שאפשרה לאמנות ולתקשורת להישאר ברמה נמוכה במשך שנים רבות, וחיזקה את ההשקפה המערבית-אוריינטליסטית הרואה בפלסטינים קורבנות מסכנים וחסרי ישע. אין פירוש הדבר העתקת האחריות על הכיבוש הנמשך בפלסטין אל הפלסטינים עצמם. אבל כן היה צריך, לשיטתו, להכיר באחריותם של נפגעי אי-הצדק והעוולות וביכולתם למלא תפקיד פעיל בהסרת הדיכוי. ג'וליאנו אמר שוב ושוב שאת החופש יש לדרוש; איש לא ייתן לך אותו סתם

ככה, ושתחושת הקורבן אינה מובילה לחירות אלא רק מחריפה את הדיכוי, הן הפנימי והן החיצוני.

אמת לעומת נוסטלגיה

יסוד אחר שייחד את עבודתו של ג'וליאנו ואת חייו היה החיפוש העמוק אחר האמת, אחר מה שמתחת לפני השטח, מאחורי הרעלה. הוא האמין שחייבים לחשוף את כל האמיתות, גם את המכוערות שבהן, חשיפה שתגרום לשינוי קיצוני בתוכן היצירה האמנותית: התרחקות מנוסטלגיה ומסממאות לאומניות ריקות והתקרבות אל דיון גלוי לב בסוגיות העומדות בפני פלסטינים וישראלים כאחד. בסיבוב הופעות בגרמניה עם תלמידי בית הספר למשחק של "תאטרון החופש" תקפה את הקבוצה חבורה של פלסטינים המתגוררים שם, על כך שהעזו לדון בבעיות הפנימיות של החברה הפלסטינית. ג'וליאנו הגן על תלמידיו והתגאה ביושר וברגישות שגילו. לאחר מכן, כשדיבר על התקרית עם חברי הקבוצה, הוא חזר ואמר שאי אפשר לדבר בשם המחויבות לאמת ובה בעת להסתיר אמת מכוערת אחרת, וכי זה רק פוגם במהימנות הדובר בעיני שומעיו. ביקורת עצמית הנובעת מיושר ואמון, אמר, היא מרכיב חיוני ב"פרופגנדה" אמנותית.

החיפוש אחר חירות ואמת פנימית שיקף במידה רבה את המסע שעשה ג'וליאנו בחייו הוא. כבן לאם יהודייה ואב פלסטיני, היו לו שורשים עמוקים בשני צדי המתרס. ואולם, בשנים האחרונות לחייו ראה את עצמו כמי שהשתחרר מהכבלים של שני הצדדים. הוא היה אדם חופשי שמאבקו מושתת על ערכים אוניברסליים ולא על אינטרסים לאומיים. הוא טען שזכות גדולה נפלה בחלקו שגדל על מורשת מעורבת שכזו, אבל אף שאמר לא פעם שהוא "יהודי ב-100% ופלסטיני ב-100%", הוא היה גאה בכך, בה בעת, שאינו שייך באופן מלא לאחד משני הצדדים. וכך ניתנה לו זכות ייחודית לומר את האמת, קשה ככל שתהיה, לכל אחד מקהליו..

אינתיפאדת תרבות

מפעלו של ג'וליאנו בג'נין בחמש השנים האחרונות לחייו הוקדש יותר מכל לבניית "אינתיפאדה תרבותית". הוא מעולם לא ערער, אמנם, על זכותו של עם הנתון תחת כיבוש למאבק מזוין, אבל הוא התאכזב עמוקות מהדרך שאליה פנה המאבק הפלסטיני באינתיפאדה השנייה בהיעדר מנהיגות אינטלקטואלית חזקה ומשפיעה. הוא תמיד אמר שהוא מקווה שכשתפרוץ האינתיפאדה השלישית, תלמידיו יעדיפו לקחת את המצלמות שלהם ולעמוד על הבמה במקום לרוץ אל שדה הקרב עם רובה ביד. אבל עם זאת קיווה שאלו שיבחרו להצטרף להתנגדות החמושה, יוסיפו למאבקם נדבכים של תרבות, ערכים אוניברסליים, אידיאולוגיה ואסטרטגיה.

באווירה הפוליטית הנוכחית בפלסטין, פעולות מהסוג הזה חייבות להימשך. אמנם מתפתחות פעולות נפרדות כאלה – משטי החופש לעזה, שביתות רעב במחאה על המעצרים המנהליים, המגמה המתעצמת של הפגנות בלתי אלימות – אבל עוד רבה המלאכה. העם

הפלסטיני רחוק מלהיות מאוחד, ומתקשה למצוא את הסמכות האינטלקטואלית, המנהיגות והארגון שתנועה בלתי אלימה ויצירתית זקוקה להם. העבודה שעשינו בג'נין בחמש שנותיי במחיצת ג'וליאנו הייתה חלק מזרעית הזרעים שתצמיח תנועה כזו.

"תאטרון החופש" ידע כמובן עליות ומורדות והתמודד עם קשיים רבים בדרכו. אבל בחודשים הראשונים של 2011 הייתה הרגשה של אופוריה בתאטרון. עשרת אלפים איש מכל רחבי הגדה וגם מישראל באו לג'נין לצפות במחזה המצליח ביותר שלו: "אליס בארץ הפלאות", בבימויו של ג'וליאנו. ילדים ממחנה הפליטים הפגינו ליד התאטרון כי לא היו להם מקומות בקהל לראות את המחזה בפעם העשירית. ג'וליאנו דיבר על ריחו של האביב הערבי העומד באוויר...

אבל המסך ירד. האביב הערבי עוד לא הגיע לג'נין. ובכל זאת, אני מקווה שחיי ומפעלו של ג'וליאנו זרעו כמה זרעים חשובים בכל מי שזכה להכיר אותו, לעבוד אתו ולהיות מושפע מהלך המחשבה הייחודי שלו. אישית, אני אסירת תודה שהתמזל מזלי וזכיתי לעשות כמה מהשנים החשובות בחיי לצד האיש הזה.